

2.3. Доступність харчових продуктів і її взаємозв'язок з іншими складовими продовольчої безпеки

В контексті забезпечення продовольчої безпеки держава має піклуватись про якість та збалансованість харчування, не можна забувати і про доступність харчових продуктів, яка повністю залежить від держаної політики.

Прийнято вважати, що доступність харчування визначається економічною можливістю купувати продукти харчування в необхідній кількості. В розрізі збалансованості між принципами продовольчої безпеки, доступність не повинна обмежуватися кількісними індикаторами. Ми повинні брати до уваги різноманітність раціону і насиченість вживаних продуктів харчування мікроелементами, що було розглянуто вище.

Тобто, доступність має включати як фізичну достатність - можливість населення купувати на ринку чи виробляти в особистому господарстві життєво необхідні продовольчі товари в кількості та асортименті, що необхідний для задоволення людських фізіологічних потреб, так і економічну доступність - доступ до продовольчих ресурсів всіх верств населення за рахунок наявного платоспроможного попиту.

Під життєво необхідними продовольчими товарами розуміють такі, без яких населення існувати не може, зокрема, які:

- 1) компенсують витрати енергії організму людини в процесі її життєдіяльності;
- 2) сприяють природному відтворенню і активному довголіттю населення;
- 3) дають можливість забезпечити фізіологічно гармонійний розвиток дітей;
- 4) сприяють профілактиці й лікуванню різних захворювань.

Доступність продуктів харчування - це питання не тільки і не стільки доходів населення, скільки реалізації агропромислової та економічної політик, що мають забезпечувати населення широким розмаїттям продуктів харчування за доступними цінами протягом цілого року.

Стратегічною метою продовольчої безпеки є надійне забезпечення населення країни сільськогосподарською продукцією, сировиною і продовольством. Гарантією досягнення продовольчої безпеки є стабільність переважно внутрішніх джерел продовольчих і сировинних ресурсів, а також наявність необхідних запасів, в тому числі резервних фондів. Фізична та економічна доступність заснована на досягненні певної рівноваги між виробництвом харчових продуктів, їх реалізацією і споживанням. А обсяг споживання харчових продуктів залежить від доходів споживачів, динаміки цін та фізичної наявності продовольства на ринку.

Економічна доступність продуктів харчування в країні визначається вартістю набору харчових продуктів відповідно до раціональних норм споживання по відношенню до рівня середньомісячної заробітної плати, реальної заробітної плати, доходів на душу населення.

Таблиця 10

Доходи населення України (млн. грн)

	2009	2010	2011	2012	Відносне відхилення 2012 до 2011 рр. (%)
Дохід (всього)	894286	1101175	1266753	1407197	11,08
Наяний дохід	661915	847949	988983	1145695	15,8

Джерело: [складено автором згідно з даними 14].

Згідно з таблицею дохід населення України у 2012 році збільшився на 11,08 %, а наявний дохід у порівнянні з 2011 роком зріс на 15,8 %.

За даними Держстату, у 2012 році сукупні витрати домогосподарств становили 3591,76 гривні на місяць, що на 3,9 відсотка більше проти попереднього року. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування 1866,74 гривні на місяць проти 1836,69 гривень у 2011 році. Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у 2012 році становив 52,0 відсотка при його 60-ти відсотковому граничному критерії. Порівняно із попереднім роком показник покращився на 1,1 відсоткових пункти [14].

У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займали витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 25 відсотків (465 грн. на

домогосподарство), молоко і молочні продукти – 14 відсотків (258 грн.), хліб і хлібопродукти – 13 відсотків (245 гривень) [14].

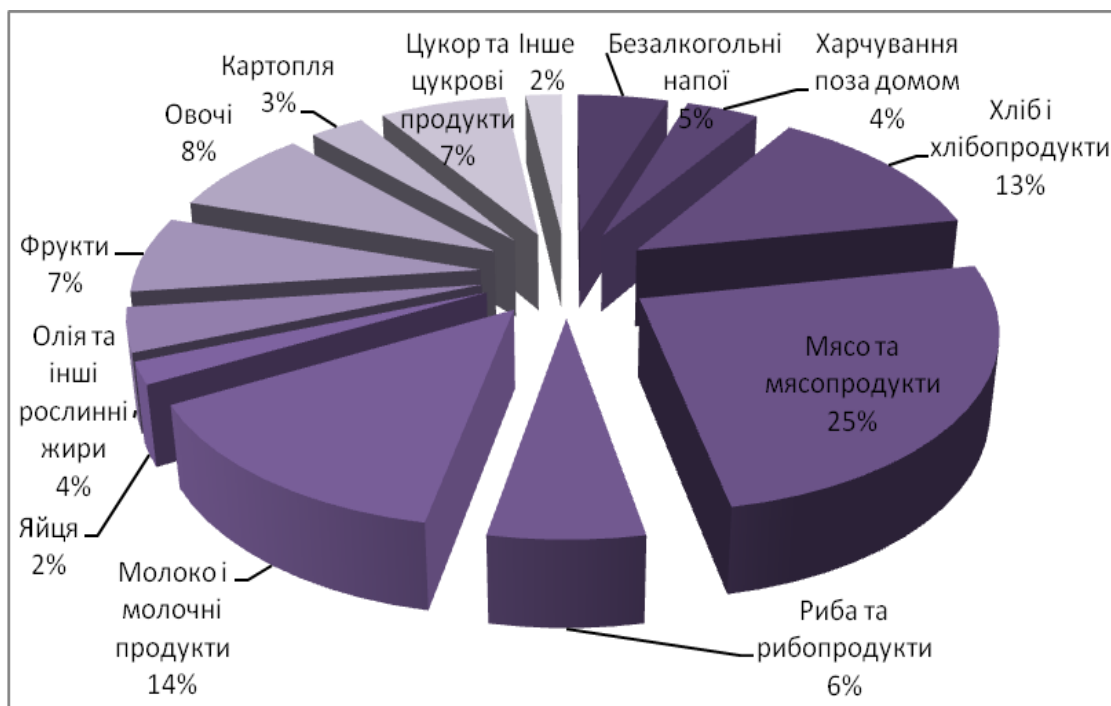

Рис. 5. Структура витрат домогосподарств на харчування у 2012 році [10]

У загальній сумі сукупних витрат домогосподарств частка витрат на продукти харчування становила у 2012 році 52,0%, або в середньому 1866,74 гривні на місяць.

Найменшу частину сукупних витрат (до 50-ти відсотків) витрачали на придбання продуктів харчування домогосподарства 9 регіонів України, а саме: Івано-Франківської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Луганської, Миколаївської, Чернівецької областей та міст Києва і Севастополя.

Водночас у Рівненській області у 2012 році частка витрат на харчування у сукупних витратах домогосподарств становила 60,3 відсотка, що на 0,3 відсоткових пункти перевищує встановлений граничний критерій для цього індикатора.

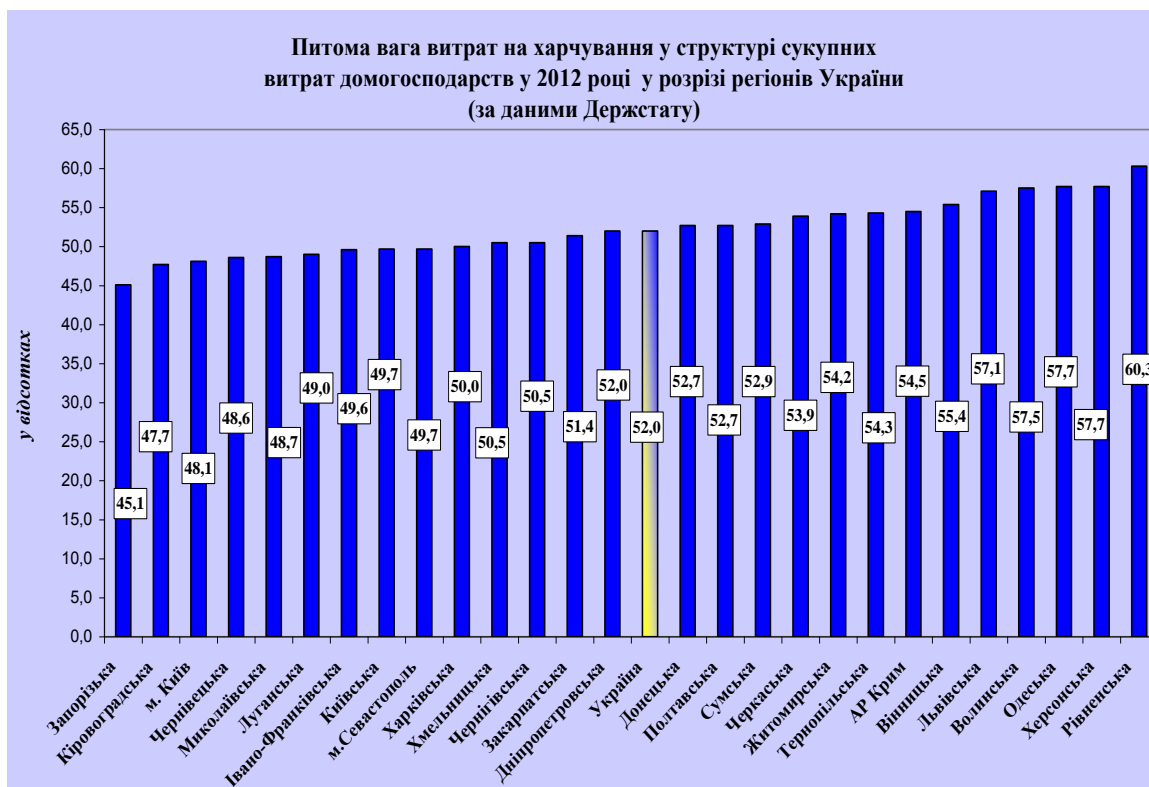

Рис. 6. Питома вага витрат на харчування у структурі сукупних витрат домогосподарств у 2012 році у розрізі регіонів України [10]

У 2012 році 20 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 2366,36 гривні на місяць, а 20 відсотків домогосподарств з найменшими доходами – 1462,81 гривні.

Таблиця 11

Диференціація обсягів продовольчого споживання у 2012 році в Україні (в середньому на місяць на особу; кілограмів)

Найменування продуктів споживання	Споживання за квінтільними (20%) групами в залежності від розміру сукупних доходів		Співвідношення вищого і нижчого квінтілів
	перший квінтіль (нижчий)	останній квінтіль (вищий)	
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	8,8	9,0	1,02
М'ясо і м'ясопродукти	3,8	6,6	1,74
Молоко і молокопродукти	15,2	24,0	1,58
Риба і рибопродукти	1,4	2,1	1,50
Яйця (шт.)	17,6	21,9	1,25
Овочі та баштанні	8,4	11,5	1,37
Картопля	7,6	7,2	0,95
Плоди, ягоди та виноград	2,6	5,6	2,15
Цукор та цукровмісні вироби	2,7	3,4	1,26
Олія та інші рослинні жири	1,7	1,9	1,12

Джерело: [10].

Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,62 проти 1,60 у 2011 році, тобто впродовж досліджуваного періоду відбулося незначне скорочення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат. Протягом звітного року зменшилася чисельність осіб у нижчому квінтілі з 9,6 млн. до 9,5 млн. осіб, а у вищому квінтілі навпаки зросла – з 7,9 млн. осіб до 8,1 млн. осіб.

Існує залежність між часткою витрат на окремі види харчових продуктів та еластичністю попиту на окремі види товарів (табл. 12).

Таблиця 12

Витрати на харчові продукти у структурі витрат домогосподарств та еластичність попиту на харчові продукти за доходом

Продукти споживання	Частка на харчові продукти в бюджеті домогосподарств із різними доходами			Еластичність попиту за доходами		
	Низький дохід	Середній дохід	Високий дохід	Низький дохід	Середній дохід	Високий дохід
Всі харчові продукти	0,53	0,35	0,17	0,73	0,60	0,34
Зернові	0,27	0,18	0,12	0,53	0,37	0,17
Мясо	0,15	0,18	0,18	0,78	0,64	0,36
Молочні продукти	0,08	0,11	0,10	0,80	0,69	0,38
Фрукти, овочі	0,20	0,18	0,14	0,64	0,51	0,28
Напої та тютюн	0,09	0,14	0,26	1,25	0,84	0,44

Джерело: [17].

З таблиці бачимо, що чим вища частка витрат домогосподарств на харчові продукти, тим більш еластичний попит на них за доходом.

Поряд із купівельною спроможністю населення постає питання браку продовольства на внутрішньому ринку, що також впливає на споживання продуктів харчування середньостатистичним українцем.

Індикатор ємності внутрішнього ринку розраховується як добуток річного середньодушового споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення, і є важливою складовою для складання балансів попиту і пропозиції та визначення продовольчої незалежності за окремим продуктом.

Ємність внутрішнього ринку (тис. тонн)

Продукти споживання	Ємність внутрішнього ринку (за даними Держстату)		2012 рік у відсотках до 2011 року
	2012 рік	2011 рік	
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	4990	5047	98,9
М'ясо і м'ясопродукти	2478	2339	105,9
Молоко і молокопродукти	9797	9363	104,6
Риба і рибопродукти	620	614	101,0
Яйця (млн. шт.)	14020	14165	99,0
Овочі та баштанні	7452	7440	100,2
Плоди, ягоди та виноград	2432	2405	101,1
Картопля	6394	6368	100,4
Цукор	1713	1758	97,4
Олія рослинна всіх видів	591	625	94,6
із неї олія соняшникова (розрахунково)	450	426	105,6

Джерело: [10].

Порівняно з попереднім роком у 2012 році відбулося збільшення ємності внутрішнього ринку по більшості продовольчих груп. Примітно, що відбулося зростання споживчого попиту на ті види продовольства, споживання яких найбільше відстає від раціональних норм (м'ясні, молочні та рибні продукти). Разом з тим, зниження середньодушового споживання призвело до скорочення ємності внутрішнього ринку за такими групами продовольства: "хліб і хлібопродукти", "цукор", "яйця" [10].

Фізична доступність харчових продуктів визначається через систему каналів розподілу продуктів харчування в країні. Така система визначає кількість точок роздрібної торгіві у розрахунку на 10 тис. осіб населення, кількість торгових місць, представлений асортимент продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі, наявність підприємств малого бізнесу в торговій діяльності.

Достатність запасів зерна у державних ресурсах забезпечує стабільність цін на хліб, що є не замінним продуктом харчування кожного українця. Саме

тому наявність запасів зерна в певній мірі може виступати гарантом забезпечення продовольчої безпеки.

На початок 2013 року у державному інтервенційному фонді було в наявності 1680 тис. тонн зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6653 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 25 відсотків, що відповідає положенням Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України", статтею 9 якого визначено, що державний інтервенційний фонд має бути сформованим у обсязі не менше 20 відсотків від внутрішнього споживання. Пороговий критерій для цього індикатора становить 17 відсотків. Методика розрахунку індикатора не враховує обсягів зерна, яке знаходиться у державному матеріальному резерві, зважаючи на те, що така інформація складає державну таємницю.

Необхідно зазначити, що у 2012 році Аграрний фонд здійснював реалізацію продовольчого зерна, а також борошна за фіксованими цінами, хлібопекарським підприємствам для виробництва ними хліба масового асортименту. Загальний обсяг реалізації Аграрним фондом зерна у 2012 році склав 236 тис. тонн, борошна – 37 тис. тонн.

Товарні інтервенції на внутрішньому ринку дозволили у 2012 році уповільнити зростання цін на хліб масових сортів за рахунок сировинного фактора [10].

Україна досягла високого рівня виробництва та експорту пшениці, соняшнику, соняшникової олії, ячменю, жита і кукурудзи, і сума експорту із України з 2007 року по 2011 рік виросла до 9,7 млрд дол США [1].

Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2012 році, як і у попередні роки, здійснювалося, в основному, за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Розрахунок імпортозалежності за групами продовольства (тис. тонн)

Продукти споживання	Імпорт продуктів у 2012 році у перерахунку на основний продукт (за даними Держстату)	Ємність внутрішнього ринку у 2012 році (за даними Держстату)	Відсоток імпортозалежності, %	
			2012 рік	Довідково: 2011 рік
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	139	4990	2,8	1,7
М'ясо і м'ясопродукти	423	2478	17,1	10,4
Молоко і молокопродукти	410	9797	4,2	2,7
Риба і рибопродукти	441	620	71,1	66,7
Яйця (млн. шт.)	69	14020	0,5	0,4
Овочі та баштанні	213	7452	2,9	3,8
Плоди, ягоди та виноград	1171	2432	48,1	48,3
Картопля	23	6394	0,4	0,6
Цукор	10	1713	0,6	15,3
Олія рослинна всіх видів	231	591	39,1	39,8
із неї олія соняшникова	1	450	0,2	0,2

Джерело: [10].

Найбільш уразливими позиціями, з точки зору імпортозалежності залишаються позиції "риба та рибопродукти", "плоди, ягоди та виноград", "олія рослинна всіх видів", частка імпорту за цими групами у загальному споживанні відповідно становить 71,1; 48,1 та 39,1 відсотка при 30-ти відсотковому пороговому критерії цього індикатора.

Значний відсоток імпорту по групі "олія рослинна всіх видів" обумовлений ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні (пальмова, кокосова олії тощо), але широко використовуються при виробництві продовольчих та непродовольчих товарів вітчизняними підприємствами. При цьому внутрішній попит на олію соняшкову повністю забезпечувався за рахунок власного виробництва.

У минулому році частка імпорту риби і рибопродуктів у внутрішньому споживанні порівняно з попереднім роком збільшилася на 4,4 відсоткових пункти, що відбулося на фоні зростання споживчого попиту на таку продукцію внаслідок зниження цін на неї (за даними Держстату, у 2012 році індекс цін на рибу і рибопродукти становив 98,3 відсотка).

Основну частину імпорту плодово - ягідної продукції складають

екзотичні види фруктів (цитрусові, банани, фініки, ананаси тощо), питома вага яких у загальному обсязі імпорту плодово-ягідної продукції у 2012 році становила майже 70 відсотків.

Позитивним моментом стало зменшення частки імпорту у внутрішньому споживанні цукру з 15,3 відсотка у 2011 році до 0,6 відсотка у 2012 році, що обумовлено достатнім наповненням внутрішнього ринку буряковим цукром вітчизняного виробництва.

Внаслідок підвищення споживчого попиту на м'ясо і м'ясопродукти, який, незважаючи на нарощування виробництва, на сьогодні не в змозі задовольнити українські сільгоспвиробники, у 2012 році порівняно з попереднім відмічалось зростання імпорту м'яса і м'ясопродуктів, частка якого у внутрішньому споживанні зросла на 6,7 відсоткових пункти і склала 17,1 відсотка [10].

Розглядаючи принцип фізичної доступності важливим питанням постає безперервне зростання населення як в Україні так і у всьому світі в цілому. За оцінками експертів до кінця теперішнього століття кількість населення Землі може збільшитись удвічі. Тож уряди країн світу мають замислитись над тим, як забезпечити безперервно зростаюче населення планети відповідною кількістю продуктів харчування.

Забезпечення принципу фізичної достатності з точки зору якісних характеристик продуктів харчування можливе за рахунок випуску та споживання харчових продуктів з використанням генно модифікованих організмів (ГМО).

У 2002 році Україна приєдналась до Картахенського протоколу з біобезпеки та до Конвенції з біологічного різноманіття (Закон України від 12.09.2002 № 152–IV). Картахенський протокол – це міжнародна домовленість, метою якої є захист біологічного різноманіття природи від потенційних ризиків, які виникають при використанні сучасних технологій.

Прийнятий закон був першим законом про ГМО в Україні, що зобов'язав нашу державу взяти на себе ряд обов'язків, щодо транспортування, обробки та

використання «живих змінених організмів», які отримані за допомогою генної інженерії.

Якщо розглядати суперечки навколо наявності та використання продуктів харчування із вмістом ГМО в них та в сільськогосподарських культурах, то можна побачити, що, насамперед, вони торкаються з одного боку питання свідомого вибору людини вживати такі продукти чи ні, а з іншого – дискусійними стає питання забезпечення продовольчої безпеки та в світлі цього охорони навколишнього середовища. На сьогодні у світі так і не вирішено однозначно безпечні, чи шкідливі генно-модифіковані харчові продукти для здоров'я людини. Навіть противники використання ГМО погоджуються із тим, що це єдиний шлях позбавити світ голоду.

Одним з якісних індикаторів, що показує збалансованість загальної фізичної та економічної доступності продуктів харчування є структура споживчого кошику.

В економічній літературі існує декілька визначень поняття споживчого кошику, загалом вони мають не суттєві відмінності, а лише доповнюють одне одного. Так, згідно із визначенням А.Г. Загороднього і Г.Л. Вознюка «споживчий кошик – це набір продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [7].

У словнику економічних термінів під редакцією А.Н. Азріліяна споживчий кошик характеризується як зразковий розрахунковий набір, асортимент товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (або річного) споживання людини (або сім'ї) [3]. Такий набір використовується для розрахунку мінімального споживчого бюджету, виходячи з вартості споживчого кошика у діючих цінах. Споживчий кошик служить також базою порівняння розрахункових і реальних рівнів споживання.

Важливість споживчого кошика в тому, що його вартість у діючих цінах є основою прожиткового мінімуму, який згідно з Конституцією України впливає на всі види соціальних виплат в державі і є державним нормативом, що повинен використовуватися при визначенні показників соціального блоку бюджету.

Споживчий бюджет - це набір продовольчих і непродовольчих товарів і послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини [9].

Необхідно чітко розрізняти поняття "споживчий" набір та "споживчий кошик". Перша величина має на меті розрахунок рівня інфляції, саме «споживчий набір» поповниться багатьма сучасними і корисними речами - там будуть памперси, парасольки, годинники, блендери, тонометри, флешки, ноутбуки, червона ікра та інше. Друга - розрахунок прожиткового мінімуму та соціальних виплат по споживчому кошику визначають мінімальну зарплату і пенсію, нараховують соціальні виплати, врешті - планують, як країна житиме далі.

Органи державної статистики розраховують індекс споживчих цін на основі споживчого набору товарів чи послуг. Цей набір визначається Держстатом під час узгодження із зацікавленими міністерствами, відомствами, громадськими організаціями і науковими установами. Включення товарів чи послуг у споживчий набір проводиться на підставі даних щодо фактичної структури грошових витрат населення.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. N 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» затверджено набори продуктів харчування, набори непродовольчих товарів та набори послуг для основних соціальних і демографічних груп населення (табл. 15).

Таблиця 15

Набори продуктів харчування для основних соціальних і демографічних груп населення (Кг/одній особі на рік)

№	Найменування продукту	Набір продуктів харчування для дітей		Набір продуктів харчування для працездатного населення	Набір продуктів харчування для непрацездатного населення
		0-6 років	6-18 років		
1	Хлібопродукти:				
	хліб пшеничний	29,2	51,1	62	62
	хліб житній	14,6	28	39	38

	борошно пшеничне	4,6	7,9	9	8,8
	борошно житнє	-	-	0,4	0,3
2	Крохмаль	0,7	1,1	-	-
3	Крупи, бобові, макаронні вироби:				
	крупя:	11,1	15,3		
	рисова	1,8	1,3	2,5	2,3
	манна	0,9	1,2	-	0,9
	пшоняна	1,7	2,3	1	0,9
	гречана	2,4	3,4	2	2
	вівсяна	0,7	0,9	1,1	1,1
	інші крупи	4,1	5,7	0,5	0,6
	бобові	0,6	0,8	1,9	1,9
	макаронні вироби	2,9	4	4	4,1
4	Картопля	73	93,7	95	108
5	Овочі різні:				
	капуста	16,4	21,9	28	27,5
	помідори	16,4	21,9	} 25	} 22
	огірки	6,6	8,7		
	морква	8,2	10,9	} 18	} 16
	буряки	6,6	8,7		
	цибуля	6,6	8,7	10	8
	інші овочі та баштанні	21,3	28,5	29	24,5
6	Фрукти різні:				
	яблука	27,4	30,4	} 60	} 3,1
	ягоди та виноград	8,2	9,1		
	цитрусові та інші	5,5	6,1		
	тропічні плоди				
	кісточкові	5,5	6,1		
	груші	2,7	3		
	інші фрукти та горіхи	5,5	6,1		
7	Соки плодово-ягідні та овочеві	45,6	54,8	-	
8	Сухофрукти	3,65	5,5	4	1,8
9	Цукор	18,25	23,1	24	22,5
10	Кондитерські вироби	5,5	6,1	13	
11	Мед	1,1	1,1	-	-
12	Масло вершкове	7,7	12,8	5	3,9
13	Олія	3	5,1	7,1	6,7
14	Маргарин	-	-	2	1,5
15	Яйця, штук	182,5	365	220	187,5
16	Молоко, молокопродукти:	91,3	82,1	60	83
	молоко незбиране	-	-	65	-
	молоко з малим вмістом жиру	91,3	82,1	-	22
	кисломолочні напої	18,25	20,7	10	7,6
	сир м'який	2,7	7,3	5	4
	сметана	1,8	4,3	3,5	-
	сир твердий				

17	М'ясо, м'ясопродукти: м'ясо: яловичина, баранина телятина свинина пісна свинина птиця, кріль субпродукти (печінка, язик, мозок) м'ясопродукти: ковбаса варена, сосиски, сардельки ковбаса напівкопчена балик м'ясний, шинка, карбонат сало	} 11,7 5,8 } 5,8 5,9	} 18,3 9,2 } 9,2 9,1	14 2 - - 8 12 2 - 9 - - - - 2	12 0,9 - - 9,5 5 - 2 6,6 - - - - 2
18	Риба, рибопродукти: риба свіжа, свіжоморожена оселедці рибопродукти	8,6 - 4,2	14,6 - 7,3	7 4 2	2,5 0,7 -
19	Чай	0,073	0,1	-	-
20	Какао	0,365	0,365	-	-
21	Дріжджі	0,365	0,365	-	-
22	Сіль	1,8	3,3	-	-
23	Спеції (лавровий лист)	0,073	0,1	-	-

Джерело:[складено автором на основі 15]

Сьогодні в структурі споживчого кошику продовольчі товари становлять близько 52%. Їх набір розрахований на основі норм споживання продуктів харчування за методологією Ленінградського інституту гігієни ще в 1990 році. Якщо взяти до уваги, що процес розробки методології є ґрунтовним і триває п'ять-сім років, то можна зрозуміти: такому раціону майже 30 років. Для порівняння розглянемо раціональні норми споживання, розраховані Міністерством охорони здоров'я України (табл. 16).

Таблиця 16

**Норми споживання основних видів продуктів харчування в Україні,
кг/одній особі на рік**

Найменування продукту	Норма згідно з розрахунками Українського НДІ за замовленням МОЗ України	Споживчий кошик	Різниця, у %
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101,0	123,4	18,1(більше від норми)
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	49	63,2
Молоко і молокопродукти	380,0	80	59,1
Риба і рибопродукти	20,0	13	35,3
Яйця (шт.)	290	220	25,2
Овочі та баштанні	161,0	110	31,6
Плоди, ягоди та виноград	90,0	60	33,3
Картопля	124,0	95	24,6
Цукор	38,0	24	36,8
Олія рослинна всіх видів	13,0	7,1	45,4

Джерело: [складено автором згідно з 10].

Споживчий кошик передбачає для дорослої людини на рік 49 кг м'яса та м'ясопродуктів, тоді як реальна потреба за даними НДІ гігієни харчування на третину більша - 80 кг. Молока та молочних продуктів у споживчому кошику 155 кг, тобто на 60% менше за фізіологічну потребу людини, яка становить 380 кг. Нестача спостерігається і по всіх інших показниках окрім хлібу та хлібопродуктів, що пояснюється заміною більш дешевою складовою споживчого кошику (виробами з борошна), більш дорогих та корисних товарів (мяса, риби, молока та ін.).

Слід зазначити, що оскільки існуючий український споживчий кошик суперечить законодавству, його можна вважати не легітимним.

По перше, відповідно до ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» набір продовольчих та непродовольчих товарів та послуг має перезатверджуватися не рідше одного разу на п'ять років. Цього не було зроблено жодного разу з 2000 року.

По друге, в 2005 році експертною комісією були схвалені нові набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, на основі яких розраховується прожитковий мінімум, відповідно до розпорядження

КМ України у 2004 році. Проте у лютому 2006 року КМ України відклав затвердження нових наборів продуктів, товарів і послуг для визначення прожиткового мінімуму. Одночасно з цим доручив Міністерству економіки разом з Міністерством фінансів України із залученням експертної комісії для проведення науково-громадської експертизи наборів доопрацювати проект постанови, доповнивши його положенням щодо одночасного затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму. Доопрацювання проходить до сьогодні.

Для вирішення даної проблеми пропонується:

- розробити та прийняти окремий Закон України «Про споживчий кошик», який буде осучасненим та відовідати реальним вподобанням населення;

- на першому етапі вдосконалення споживчого кошику має проводитись на базі оновленого у 2012 р. споживчого набору, що використовується для підрахунку індексу споживчих цін та інфляції. Це дасть змогу економії витрат часу та грошових витрати, оскільки затвердження нового споживчого кошику має бути здійснено терміново.

Очевидно, що формально існуючий споживчий кошик відповідає реаліям того часу і не відовідає сучасним тенденціям в сфері харчування. Існує ряд факторів, що мають бути взяті до уваги при переписі споживчого кошику:

- зростання економіки;
- зростання ВВП;
- зміни в структурі споживання продовольчих товарів (збільшення вживання фруктів, м'яса, менше – борошна, картоплі);
- поява нових моделей харчування;
- поява нових продуктів та суттєве вдосконалення старих;
- погіршення екологічної ситуації;
- пропаганда здорового способу життя та харчування та ін.

У всьому світі існують різні методологічні підходи по включенню тих чи інших товарів до споживчого кошику країни і вони мають своєрідні відмінності (табл. 17).

**Порівняльна характеристика особливостей формування споживчого
кошику населення**

№	Країна	Прожитковий мінімум, у перерахунку до долару США (по курсу станом на вересень 2013 року)	Витрати домогосподарств на їжу, % до всіх витрат 2013 рік	Кількість найменувань, пунктів	Особливості споживчого кошику
1	Україна	147	52	297	Не відповідає реаліям та сучасним вимогам суспільства, може вважатися не легітимним.
2	США	700	До 30	300	Включає витрати на відпочинок, навчання, техніку, ремонт автомобіля, книги, засоби особистої гігієни.
3	Німеччина	840	9,8	475	Включає піцу з доставкою, послуги фітнес-клубів і соляріїв, заморожені готові продукти та булочки.
4	Франція	590	-	507	Відвідування перукарні, лак для волосся, гель для душу, численні косметичні засоби, 14 найменувань квітів, витрати на няню, оренду машин, їжа для кішок і собак.
5	Англія	1400	8,5	350	Включені: шампанське і пиво, MP3-плеєр з музичними записами, акустична гітара, витрати на садівника, приватні школи та університети, чотири види

					страховок, електронна книга.
9	Вірменія	78	-	-	Відомо, що хлібопродукти калорійніші і дешевші за м'ясо продукти, тому не зважаючи на потрібну збалансованість раціонального харчового раціону, влада в цій країні вирішила, що людини достатньо 300 г хліба на день і 100 г м'яса.
10	Азербайджан	156	-	-	Включено витрати на комунікаційні послуги

Джерело: [складено автором]

У США споживчі кошики розробляють за бюджетом Геллера, який заснований на наборі тих товарів і послуг, які суспільство вважає необхідними для нормального життя. За структурою бюджету Геллера, продукти харчування не повинні перевищувати 30 % "кошика", непродовольчі товари - 47 %, інші товари і послуги - 23 %.

В Україні вирішальним критерієм для включення до споживчого набору того чи іншого товару чи послуги є його частка у загальних грошових витратах домогосподарств - не менше 0,1% для продуктів харчування і 0,2% - для інших товарів і послуг. Тобто вирішальним критерієм відбору товару до споживчого кошика може теж стати його частка у загальних грошових витратах домогосподарств, а також поживний склад продуктів харчування. Таким чином до складу споживчого кошику в першу чергу входять товари, які найбільше і найчастіше споживають домогосподарства, незалежно від того, регулюються ціни на них чи мають вільний характер.

Громадяни України на харчові продукти витрачають найбільшу частку серед споживчих витрат – 50,2% з числа європейських країн, найменше витрачають мешканці Люксембургу – 8,8%. Менше 10% витрачають також мешканці Великобританії та Швеції, споживачі у вісімнадцяти країнах Європи

витрачають на їжу від 10% до 20%, у сімох країнах по 20-30% та 30-40%, чотирьох 40-50% та в Україні – найбільше 50,2% (рис. 7).

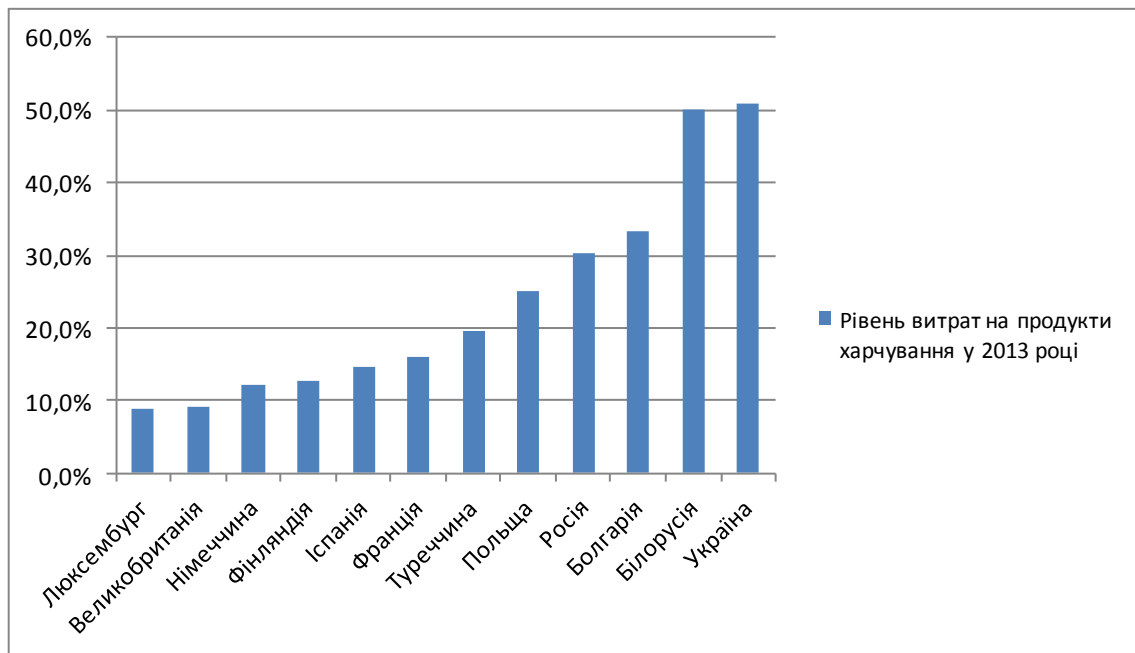

Рис. 7. Порівняння питомої ваги витрат на продукти харчування в сукупних витратах населенням в іноземних країнах [12]

Ми вважаємо, що такий відсоток витрат на продукти харчування зумовлений:

- великою кількістю грошей, що обертаються в тіньовому секторі економіки України, а отже не входять в структуру споживчих витрат;
- високими цінами на продукти по відношенню до рівня доходів населення;
- ментальною рисою українців добре поїсти та ставленням до їжі.

Згідно з Римською декларацією продовольчо безпека - це стан економіки, за якого населенню країни в цілому й кожному громадянину окремо гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води й інших харчових продуктів у якості, асортиментах і обсягах, необхідних і достатніх для фізичного й соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я й розширеного відтворення населення країни [6].

Тобто зазначені продукти харчування, питна вода і інші харчові продукти мають бути включені до споживчого кошику. Серед них особливу увагу ми приділяємо воді, без якої ніщо живе не може існувати.

Очевидною та однією з основних фізіологічних потреб людини є потреба у достатній кількості питної води. Воду людина споживає і як окремий продукт харчування, і як компонент продовольчих товарів. Зважаючи на багатофункціональність води та її значення для підтримання життя та здоров'я людини, питання її ролі у гарантуванні продовольчої безпеки та включення до споживчого кошику набуває особливої актуальності.

Значна частина населення в Україні використовує для своїх повсякденних потреб неякісну воду, що загрожує здоров'ю нації. Жителі 800 сіл користуються привізною питною водою. Слід зазначити, що поверхневі води України є (відповідно до методу оцінки якості) дуже забрудненими. Прогнозні ресурси підземних вод питної якості становлять 22,5 млрд куб. метрів на рік і розподілені на території України вкрай нерівномірно.

Поняття води є різностороннім та багатофункціональним з точки зору життєдіяльності людей. Усі її характеристики за масштабом впливу чи дії можна поділити на ті, що стосуються безпосередньо людини, і характеризують воду як продукт харчування, або на загальні (глобальні) [19].

Що стосується безпосередньо людини, то:

1. Вода виступає самостійним продуктом харчування (питна вода).
2. Поряд з органічними елементами (білками, жирами, вуглеводами тощо) як неорганічна складова формує середовище життя клітин, підтримує зв'язки між ними.
3. Виступає основою всіх рідин в організмі (крові, лімфи, травних соків), виводить з нього непотрібні і шкідливі продукти, бере участь в обміні речовин.
4. Використовується для приготування їжі (продуктів харчування) як у домашніх умовах, так і в харчовій промисловості.
5. Є незамінним засобом гігієни людини.

У глобальному масштабі вода відіграє значну роль у підтриманні життя на Землі, формуванні клімату і погоди, застосовується для поливу і зрошення під час вирощування сільськогосподарських культур, має неабияке технічне значення, оскільки застосовується в багатьох галузях національного

господарства. Також вода несе загрозу людству через можливі повені, посухи, забруднення тощо.

Так як вода в організм людини потрапляє у вигляді окремого продукту харчування і складової продуктів харчування, то автором пропонується розглянути використання води з двох точок зору, які безпосередньо пов'язані із забезпечення продовольчої безпеки в країні.

1. Використання води домогосподарствами (питна вода, вода для приготування їжі і т.д.).

Питна вода - найважливіший харчовий продукт. Сьогодні населення України в основному споживають бутильовану або фільтровану, а не водопровідну воду з-під крана, оскільки вода повинна відповідати всім вимогам харчового продукту.

Вода питна - вода, яка за органолептичними властивостями, хімічним і мікробіологічним складом та радіологічними показниками відповідає державним стандартам та санітарному законодавству [8].

Порівняно із 2000 роком, в якому було складено споживчий кошик, використання бутильованої питної води зазнало значних змін. Якщо раніше люди і не замислювались над тим, що питну воду слід купувати в магазині, то зараз дивним є споживання води з водопроводу.

За результатами дослідження, проведеного міжнародною дослідницькою компанією Nielsen і оприлюдненого компанією IDS Group Ukraine, у 2012 році споживання бутильованої води у розрахунку на одного українця склало 42,3 л, що на 2,8 л більше показника попереднього року. В цілому, порівняно з країнами Європи, де цей показник становить майже 200 л на душу населення на рік (в Італії, наприклад, – 189 л на людину, українці споживають значно менше води. Водночас аналіз результатів дослідження свідчить про те, що на вітчизняному ринку бутильованої води намітилася позитивна динаміка – українці стали споживати воду на 7% більше [22]. Про це свідчить і тенденція до збільшення виробництва води (табл. 18).

Таблиця 18

Виробництво мінеральної води 2003 - 2012 рр, млн.дал

	Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Води натуральні мінеральні негазовані,	6,5	7,7	14,8	15,7	30,5	35,4	28,5	31,4	33,6	38,8
2	Води натуральні мінеральні газовані,	79,3	77,3	100	115	130	120	102	112	99,1	97,1

Джерело:[складено автором згідно з 14].

Серед основних тенденцій слід зазначити скорочення частки виробництва газованої і збільшення виробництва негазованої води. Це зумовлено тим, що протягом останніх років все більше українських споживачів надають перевагу у споживанні саме останній. Так, у 2009 році її частка у структурі загального продажу бутильованої води складала 23,4%, а у 2012 році вона виросла до 28,2%. Ці суспільні тренди говорять про реальні перспективи для подальшого зростання та якісного розвитку ринку негазованої бутильованої води.

Ще одна особливість ринку – збільшення частки сегменту малого літражу та зростання споживання слабогазованої води в сегменті газованої. У 2012 році частка сегменту малого літражу зросла до 28% проти 24,2% у 2009 році, а слабогазованої води - до 19% проти 7,9%.

Найбільший рівень споживання бутильованої води у розрахунку на одного мешканця спостерігався у містах-мільйонниках України (82,6 л). Лідером є Одеса (112,6 л), на другому місці – Київ (90,7 л). Найнижчий показник зафіксовано у регіонах (33,6 л).

Слід зазначити, що не існує адекватно правдивих аргументів, які б доводили, що водопровідна чи річкова вода в зоні екологічного лиха (майже вся територія України), після очищення, стане краще природної води. Мається на увазі та природна вода, яка залягає в породах докембрійського періоду (вік вимірюється сотнями мільйонів років) і ніколи не стикалася з продуктами життєдіяльності людини. Тобто та вода, яка добувається спеціалізованими підприємствами і має відповідну сертифікацію.

2. Використання води для виробництва продуктів харчування.

В даний час при вирішенні питання про необхідність скорочення споживання водних ресурсів використовується термін "віртуальна вода", який означає ту кількість прісної води, яка реально витрачається для задоволення

потреб споживачів. Тобто віртуальною водою можна назвати об'єм води, наявний в харчових продуктах або необхідний для їх виробництва.

Згідно з статистичними даними, людина випиває від 2 до 4 літрів води на добу. Водночас більша частина води входить до складу їжі, яку ця людина споживає.

У всьому світі в середньому у сільськогосподарському виробництві використовують 69 % запасів води, у промисловості – 23 %, а на господарські потреби – 8 % . Потреба води для виробництва деяких видів продукції АПК, тобто рівень «віртуальної води» з розрахунку на 1 т зображено на мал. 2.

З малюнку видно, що для виробництва продуктів тваринного походження необхідна більша кількість «віртуальною води», ніж для виробництва продуктів харчування рослинного походження. Наприклад, необхідно 15000 т та 160 т «віртуальної води» для виробництва 1 т яловичини і 1 т картоплі відповідно. Це пов'язано з тим, що в тваринництві крім використання водних ресурсів для виробництва продуктів та обслуговування виробництва, сама худоба додатково споживає багато корму, питної води та додатково потребує воду для миття та інше.

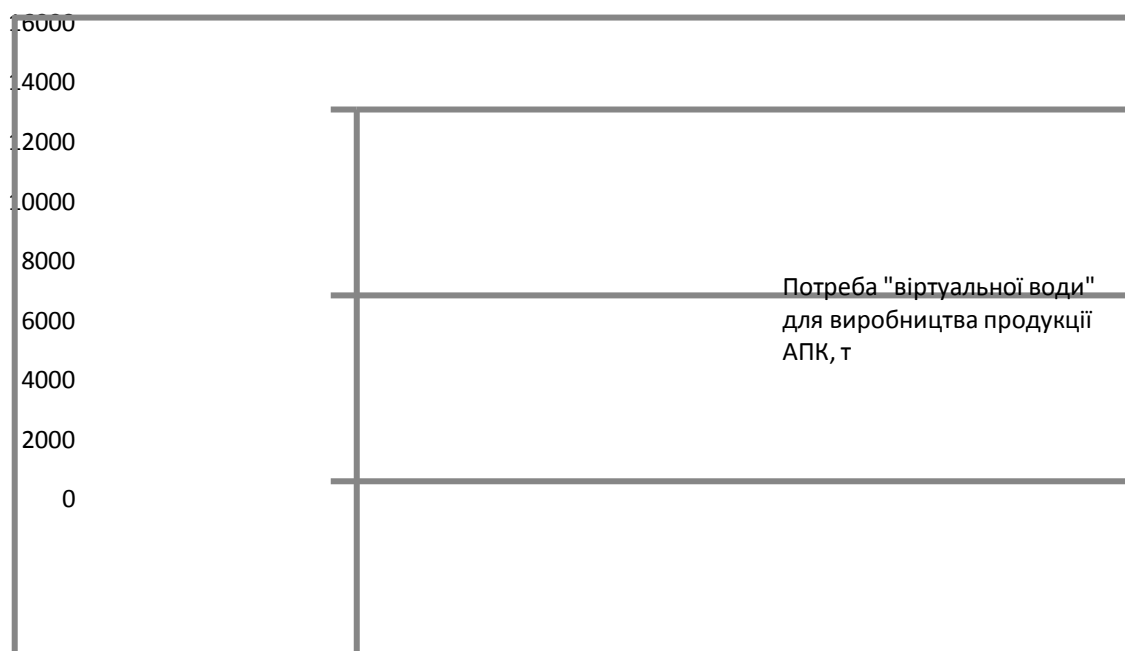

Рис 8. Потреба «віртуальної води» для виробництва продукції АПК, т [складено автором згідно з 12]

З точки зору задоволення потреб постійно зростаючого населення стає важливим запровадження конкретних заходів, щодо економії та збереження водних ресурсів землі. Такими заходами можуть бути:

- моніторинг кількості викинутих продуктів харчування: 30% продукції викидається, а вода на її виробництво витрачається;
- економія води у сільському господарстві (використання систем крапельного зрошення, педальні насоси, та інше);
- повторне використання стічних, відпрацьованих вод;
- зменшення кількості відходів та втрат;
- інтеграція арчових виробництв (суміщення рибного господарства з вирощуванням рису);
- підготовка до зміни кліматичних умов: створення резервуарів, будівництво дамб, колодязів, та інше;
- захист водних ресурсів, шляхом розвитку ресурсозберігаючого сільського господарства, лісопосадки;
- пропаганда здорового способу життя;
- пропаганда здорового харчування.

Реалізація комплексу подібних заходів, спрямованих на раціональне використання такого унікального природного ресурсу, як вода є ключем до продовольчої безпеки у всьому світі.

Проведений аналіз говорить про те, що:

- існує тісний зв'язок між споживанням продуктів харчування, їх якістю, наявною кількістю та рівнем доходів населення;
- сьогодні раціон українця не є збалансованим;
- зростання калорійності раціону не завжди слід пов'язувати із підвищенням раціональності харчування;
- одним з якісних індикаторів, що показує збалансованість загальної фізичної та економічної доступності продуктів харчування є структура споживчого кошику;
- сучасний споживчий кошик в Україні можна вважати не легітимним;

- уряд має приділити увагу питанню забезпечення населення високоякісною питною водою, адже вода – це джерело здоров'я нації.

Підсмовуючи, хочеться зробити наголос на тому, що питанню забезпечення продовольчої безпеки в світі присвячено велику кількість наукових та фундаментальних досліджень. Але не зважаючи на це, воно не втрачає своєї актуальності, оскільки є перетином різних галузей науки. І тому дає поштовх до формування нових наукових розробок.

Список використаних джерел:

1. Ахметова К. А. Продовольственная безопасность: состояние, проблемы, пути решения / К.А.Ахметова // Проблемы современной экономики. - № 2 (30). – 2009.
2. Берсенев В.А. За обеденный стол - вместе с калькулятором. Беседы о питании/ -К.: СМП "АВЕРС", 2003. -12 с.
3. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н.Азрилияна. – 5е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
4. В. І. Ципріян та ін.; / Методика оцінки харчового статусу людини та адекватності індивідуального харчування: Навч.-метод. посіб. для самост. роботи студ. з гігієни харчування/ Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. Каф. гігієни харчування. - К., 1999. - 60 с.:27 Василевская Л.С., Л.Г. Охнянская Физиологические основы: проблемы питания/ Вопросы питания. - М, 2002. – Том 71, N2. - С. 42-45.
5. Глобальная стратегия ВОЗ в области рациона питания, физической активности и здоровья (Утверждена Всемирной ассамблеей здоровья. Резолюция 57.17 от 22 мая 2004 г.) //Врач. № 7, Москва. 2004. С. 21 – 22.
6. Декларация Всемирного Саммита по продовольственной безопасности [Электронный ресурс]: Всемирный саммит по продовольственной безопасности Рим, 16-18 ноября 2009 года / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций — Режим доступа: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/Meeting/018/k6050r.pdf>.
7. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.

8. Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» [Електронний ресурс] : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>
9. Закон України «Про мінімальний споживчий бюджет» [Електронний ресурс] : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1284-12>
10. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році. Статистичний щорічник за 2012 рік: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/file/link/218867/file/zvit.doc>
11. Матасар І. Т. Гігієнічна оцінка стану харчування працездатного населення в сучасних екологічних умовах : Автореф. дис... д-ра мед. наук: 14.02.01/ Нац. мед. ун-т ім. О.О.Богомольця. - К., 2001. - 40 с.
12. Мироненко А. К итогам 5-го Стамбульського всемирного водного форуму, 16-22 марта 2009 / А. Мироненко, Т. Сарсембеков. [Електронний ресурс] : http://www.eabr.org/media/img/rus/publications/articles/World_energy.pdf.
13. Наказ від 18.11.1999 № 272 «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії» [Електронний ресурс] : // www.rada.gov.ua
14. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] : // www.ukrstat.gov.ua
15. Постанова від 14 квітня 2000 р. № 656 київ Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення [Електронний ресурс] : // zakon4.rada.gov.ua
16. Постанова від 5 грудня 2007 р. N 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки», із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 1041 (1041-2011-п) від 12.10.2011 [Електронний ресурс] : // www.rada.gov.ua
17. Проблема ожирення в Европейско регионе ВОЗ и стратегия ее решения // ВОЗ. – 2009. – С.111.3 [Електронний ресурс] : // www.rg.ru/2010/07/23/itogi-site.html
18. Сикачина О.В. Организация учета производства сельскохозяйственной продукции и уровня потребления основных продуктов

питания населением Украины – состояние и перспективы/Отчет Госкомстата за 1999 г. Киев. С.1-7

19. Стадник М. Є. Вода як важливий елемент продовольчої безпеки // М.Є. Стадник / Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.3, стр 69

20. Циприян В.И. Питание в профилактике опухолей/ Ялгут. -К.: Книга плюс, - 2000. -147 с.

21. Циприян В.И. Оздоровительное и диетическое питание/ Цикл лекций. Ч. I, Киев. 2001. – 335 с.

22. IDS Group Ukraine [Електронний ресурс] : // www.ids.ua